XX ASR O‘ZBEK NASRIDA TARIXIY XOTIRA VA MILLIY TAFAKKUR MASALASI

Aliqulova Dildora Iskandar qizi
Email: dildoraaliqulova188@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tezisda XX asr o‘zbek nasrida tarixiy xotira va milliy tafakkurning badiiy ifodasi Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar”, Oybekning “Navoiy”, Odil Yoqubovning “Ulug‘bek xazinasi” va Pirimqul Qodirovning “Yulduzli tunlar” romanlari misolida tahlil qilinadi. Tarixiy xotiraning milliy o‘zlikni anglash, ma’naviy merosni avlodlarga yetkazish hamda o‘tmish va bugun o‘rtasida badiiy-estetik bog‘lanish yaratishdagi o‘rni yoritiladi. Asarlardagi tarixiy shaxs, milliy xarakter, konflikt va psixologik tasvirning milliy tafakkurni shakllantirishdagi vazifasi qiyosiy yondashuv asosida ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: tarixiy xotira, milliy tafakkur, tarixiy roman, milliy o‘zlik, tarixiy shaxs.

Kirish

Tarixiy xotira xalqning o‘zligini anglashida, ajdodlar yaratgan ma’naviy-madaniy merosni saqlash va kelajak avlodga yetkazishda muhim o‘rin tutadi. Badiiy adabiyot esa tarixiy tajribani oddiy faktlar yig‘indisi sifatida emas, balki inson taqdiri, xarakteri, ruhiyati va ijtimoiy ziddiyatlari orqali estetik hodisaga aylantiradi. Shu bois tarixiy mavzudagi nasriy asarlar milliy xotiraning badiiy shakli sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

XX asr o‘zbek adabiyoti milliy uyg‘onish, murakkab ijtimoiy-siyosiy jarayonlar va ma’naviy yangilanishlar fonida taraqqiy etdi. Bu davr nasrida tarixga murojaat qilish o‘tmishni qayta hikoya qilishdan ko‘ra kengroq ma’no kasb etib, millatning tarixiy tajribasini anglash, milliy qadriyatlarni badiiy talqin etish va zamonaviy tafakkur bilan bog‘lash vositasiga aylandi. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, qiyosiy-tipologik va badiiy tahlil usullaridan foydalanilib, tanlangan romanlarda tarixiy xotiraning ifoda shakllari o‘zaro qiyoslanadi.

Asosiy tahlil

Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani o‘zbek nasrida tarixiy xotirani milliy hayot va inson taqdiri bilan uzviy bog‘lagan yirik badiiy hodisadir. Asarda tarixiy davr Otabek, Kumush, Yusufbek hoji singari obrazlar, oilaviy munosabatlar va ijtimoiy ziddiyatlar orqali jonlantiriladi. Qodiriy tarixni quruq voqealar ketma-ketligi sifatida emas, insonning ma’naviy tanlovi va jamiyat oldidagi mas’uliyati bilan bog‘liq holda talqin qiladi. Otabekning

yangilikka intilishi va taraqqiyot haqidagi qarashlari, Kumushning ma’naviy go‘zalligi, Yusufbek hojining hayotiy tajribasi milliy xarakter qirralarini ochadi. Natijada tarixiy xotira o‘tmish manzarasini tiklash bilangina cheklanmay, zamon muammolarini anglashga xizmat qiluvchi faol badiiy mexanizmga aylanadi.

Oybekning “Navoiy” romanida tarixiy xotira ma’naviy meros tushunchasi bilan uyg‘unlashadi. Alisher Navoiy obrazi tarixiy shaxs bo‘lish bilan birga ilm, adabiyot, adolat, insonparvarlik va ma’rifatning badiiy timsoli sifatida gavdalanadi. Yozuvchi tarixiy shaxsning ichki dunyosi va ijtimoiy faoliyatini tasvirlash orqali xalqning madaniy xotirasini jonlantiradi. Shu jihatdan roman o‘quvchini faqat ma’lum tarixiy davr bilan tanishtirmaydi, balki Navoiy siymosi orqali milliy ma’naviyatning barqaror qadriyatlarini anglashga yo‘naltiradi.

Odil Yoqubovning “Ulug‘bek xazinasi” romanida tarixiy xotiraning ilmiy-ma’rifiy va falsafiy qatlami kuchayadi. Mirzo Ulug‘bek obrazi orqali ilm va jaholat, ma’rifat va mutaassiblik, shaxs va siyosiy muhit o‘rtasidagi ziddiyatlar badiiy konflikt darajasiga ko‘tariladi. Ulug‘bekning ilmiy merosi tarixiy xotiraning faol tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘lib, o‘tmish tajribasini bugungi ma’naviy ehtiyojlar bilan bog‘lash imkonini beradi. Bunda tarixiy shaxsning fojeasi bilan bir qatorda, ilmiy tafakkurning qadri va uning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni ham ochiladi.

Pirimqul Qodirovning “Yulduzli tunlar” romanida esa tarixiy xotira psixologik talqin bilan boyitiladi. Zahiriddin Muhammad Bobur davlat arbobi, shoir va inson sifatida ko‘p qirrali tasvirlanadi. Vatan sog‘inchi, ayriliq, siyosiy kurashlar, shaxsiy tanlov va ichki kechinmalar Bobur obrazining tarixiy ulug‘vorligini insoniy mazmun bilan to‘ldiradi. Asarda Vatan tushunchasi geografik hududdan kengayib, til, xotira, madaniyat va ma’naviy mansublikni birlashtiruvchi qadriyatga aylanadi. Shu tariqa individual xotira milliy xotira bilan tutashadi.

Mazkur romanlarni qiyoslash tarixiy xotiraning XX asr o‘zbek nasrida turli badiiy modellarda namoyon bo‘lganini ko‘rsatadi: Qodiriyda milliy hayot va xarakter, Oybekda ma’naviy meros, Yoqubovda ilmiy-ma’rifiy tafakkur, Qodirovda esa psixologik kechinma yetakchi o‘rin egallaydi. Ularni birlashtiruvchi asosiy jihat — tarixni zamonaviy o‘quvchi tafakkuri bilan bog‘lash, tarixiy tajribani milliy o‘zlikni anglash vositasiga aylantirishdir.

Muhokama va ilmiy umumlashma

Tarixiy nasrda tarixiy fakt va badiiy to‘qima o‘zaro murakkab munosabatda bo‘ladi. Tarixiy roman hujjatning aynan takrori emas; yozuvchi tarixiy materialni estetik qonuniyatlar asosida qayta ishlab, obraz, konflikt, dialog, badiiy detal va psixologik tasvir orqali uning insoniy-ma’naviy

mohiyatini ochadi. Shuning uchun tarixiy xotira badiiy matnda statik ma’lumot emas, balki o‘quvchini tarix bilan muloqotga kirishtiradigan dinamik jarayon sifatida namoyon bo‘ladi.

Tahlillar asosida tarixiy xotiraning milliy tafakkurga ta’sirini “tarixiy voqelik → badiiy qayta yaratish → tarixiy obraz → milliy qadriyat → anglash → milliy tafakkur” izchilligida ifodalash mumkin. Bu tizimda badiiy adabiyot tarix va zamonaviy ong o‘rtasidagi vositachi vazifasini bajaradi. Tarixiy shaxslar va voqealar badiiy talqin orqali yangi avlod uchun ma’naviy mazmun kasb etadi, milliy qadriyatlarning davomiyligi ta’minlanadi. Tadqiqotning asosiy ilmiy umumlashmasi ham shundan iboratki, tarixiy xotira XX asr o‘zbek nasrida tarixiy shaxs, milliy xarakter, konflikt va psixologik tasvirning o‘zaro birligi orqali milliy tafakkurni shakllantiruvchi yaxlit badiiy-estetik tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa

XX asr o‘zbek nasrida tarixiy xotira o‘tmishni eslash yoki tarixiy voqealarni qayta bayon qilish doirasidan ancha keng hodisadir. U millatning tarixiy tajribasini badiiy qayta anglash, ma’naviy merosni avlodlararo uzatish va tarix bilan bugungi kun o‘rtasida ma’naviy-estetik dialog yaratish imkonini beradi. “O‘tkan kunlar”da tarixiy xotira milliy hayot va xarakter orqali, “Navoiy”da ma’naviy meros va tarixiy shaxs timsolida, “Ulug‘bek xazinasi”da ilm-ma’rifat va ijtimoiy ziddiyatlar orqali, “Yulduzli tunlar”da esa ruhiy kechinma va Vatan tuyg‘usi bilan uyg‘un holda ifodalanadi. Demak, tarixiy xotira milliy tafakkurning shakllanishi va davomiyligini ta’minlovchi muhim badiiy-estetik omil bo‘lib, XX asr o‘zbek tarixiy nasrining g‘oyaviy va poetik taraqqiyotini belgilovchi asosiy tamoyillardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodiriy A. O‘tkan kunlar. – Toshkent.
2. Oybek. Navoiy. – Toshkent.
3. Yoqubov O. Ulug‘bek xazinasi. – Toshkent.
4. Qodirov P. Yulduzli tunlar. – Toshkent.
5. Karimov N. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent.
6. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O‘qituvchi.